

Synnøve Fjellbakk Taftø
8630 Storforshei

25. april 1997

Stortinget

Oslo

DET NORDLANDSKE KIRKE- OG SKOLEFOND

Jeg viser til mitt brev av 7. april 1997 til Stortingets presidentskap og stortingspresident Kirsti Kolle Grøndahls svarbrev av 23. april 1997.

Ifølge opplysninger som også er tilgjengelige i Stortingsarkivet er Stortinget som samlet organ styre for stiftelsen Det Nordlandske Kirke og skolefond. Stiftsdireksjonen i Tromsø var tidligere forretningsfører for stiftelsen, men dette organet er nå nedlagt. Med dette tillater jeg meg å søke Stortinget om autorisasjon som forretningsfører for stiftelsen, slik at jeg selv kan ta de nødvendige skritt for å undersøke hvordan og i hvilken utstrekning stiftelsens midler er blitt sammenblandet med midler tilhørende Opplysningsvesenets fond og Statskog SF.

Inntil stiftelsens økonomiske situasjon er fastlagt, vil jeg utføre forretningsførervervet uten godtgjørelse.

Vedlagt sendes en kortfattet redegjørelse for stiftelsens historie fra opprettelsen i 1715.

Med hilsen

Synnøve Fjellbakk Taftø
Synnøve Fjellbakk Taftø

NORGES ELDSTE OG RIKESTE STIFTELSE

I de senere år er offentlighetens søkelys satt på forvaltningen av stiftelser. En av kongeparets nærmeste venner har sonet straffedom for misligheter i forbindelse med forvaltning av en familiestiftelse og andre står i kø for dom eller soning. Økokrim beslaglegger stiftelsers papirer. Fylkesmannen i Oslo griper inn mot lukrative forvaltningsavtaler og skattevesenet forsøker å hindre at stiftelseskonstruksjonen brukes for å spare arveavgift. Men det virkelig store skjelettet er fortsatt innelåst i skapet. Det er utrolig, men likevel sant: Stortinget har som styre for Norges eldste og rikeste stiftelse stilltiende godtatt at staten i strid med Grunnlovens paragraf 106 har konfiskert Det Nordlandske Kirke- og Skolefonds rørlige kapital og faste eiendommer!

Historikken til stiftelsen Det Nordlandske Kirke- og Skolefond går helt tilbake til 1715. Da opprettet den misjonsinteresserte danske kongen stiftelsen Misjonsfondet som hadde som formål å drive språkopplæring og misjonsvirksomhet i de danske koloniene samt i de kolonilignende norske amtene Nordlandene og Finnmarken (nåværende Finnmark, Troms, Nordland og deler av Trøndelag). Ved gavebrev overdro dansk kongen alle sine eiendommer og inntektsrettigheter i misjonsområdene til stiftelsen. Gavebrevet var ikke spesifisert, men det er antatt at kongegaven for Norges vedkommende omfattet alt kirke- og klostergods, alle kongelige rettigheter som var i behold etter Irgensskjøtet i 1666 (og tilbakeføringsforretningen i 1682) samt alle skatte-, tiende- og eiendomsrettigheter som var tilkommet etter 1665-matrikkelen (nyrydningsbruk i tidligere allmenningstrekninger). Etersom de nordnorske allmenningene (Takemarken) ifølge en utredning av 1629 ikke var undergitt eiendomsrett, er det trolig at gavebrevet ikke kunne omfatte eiendomsretten til disse. Nyere utredninger legger imidlertid til grunn at det besto en kongelig eiendomsrett til de nordnorske allmenningene i 1715, og i så fall er disse allmenningene, Finnmarksvidda inkludert, nå stiftelsens rettmessige eiendom.

Misjonskollegiet i København var opprinnelig stiftelsens styre. Stiftelsens forvaltere var de lokale kirkeoverhoder. I Norge oppsto det imidlertid øyeblikkelig uenighet mellom de to personene som i henhold til statuttene skulle forvalte stiftelsens verdier, trondhjemsbispens Peder Krogh og lektor Thomas von Westen. Sistnevnte var initiativtaker til den nye stiftelsen og stiftelsens første ansatte. I 1720 løste Misjonskollegiet striden mellom de to, Thomas von Westen fikk forvalte hovedtyngden av stiftelsens midler, men biskop Krogh skulle få inntektene av 4 kirker og 10 storgårder i Trondenes til sitt «husholdningsbudsjett».

Thomas von Westen ble altså stiftelsens første forretningsfører. Han inngikk en rekke kontrakter og forpaktningssavtaler og tok inn store inntekter på vegne av stiftelsen, men noe regnskap leverte han aldri. I forbindelse med oppgjør av boet etter Thomas von Westen måtte hans enke av sine egne midler betale tilbake til stiftelsen noe av det som beviselig var blitt borte. Hva som skjedde med stiftelsens verdier etter von Westens død i 1727 er fortsatt forholdsvis uklart. På Helgeland var det dikterprestens sønn Anders Dass som laget lister over hvilke gårder som var i proprietæreie (såkalt Irgensgods) og hvilke gårder som skulle regnes som tilhørende stiftelsen. Lenger nord hadde stiftsskriver Hvid (With) tilsvarende oppgave. Ved Thomas Angells død i 1767 oppsto det dessuten en ny konkurrent på eiendomsmarkedet, Thomas Angells stiftelser, som gjorde krav på mye av det tidligere krongodset i Trøndelag og på Sør-Helgeland. I oppgjøret mellom de to stiftelsene og godseierslektene på Helgeland sto Johan Hvids svigersønn og arving, sorenskriver (og senere justisråd) N.G. Brodtkorb sentralt. Ved sekelskiftet var han selv ifølge grunnbøkene blitt eier av et utall bondegårder på Helgeland.

Fra 1720 til 1814 var misjonskassereren Nord-Norges mektigste mann. Han hadde innstillingsrett ved presteansettelser og hadde reell innflytelse også ved utnevning av

futer og sorenskrivere i og med at hovedtyngden av de offentlig ansattes samlede godtgjørelse kom fra jordavgifter, sakefall mv. på gårder som misjonskassereren bortforpaktet til embetsinnehaveren. Bare lagmannen, rettens øverste vokter, sto utenfor misjonskassererens innflytelse. Han ble i Nord-Norge lønnet ved et frivillig bidrag som ble betalt av deltakerne i Lofotfisket. I 1797 ble lagmannsambetet avskaffet ved kongelig forordning og misjonskassereren rådde deretter grunnen alene.

I København finnes det kanskje arkivmateriale og regnskaper fra stiftelsens første hundre år. Arkivmateriale i Norge er spredt på mange geografiske steder. Det finnes en del protokoller og korrespondanse fra Thomas von Westens tid på Universitetsbiblioteket i Trondheim. Etter Thomas von Westen ble en av Anders Dass' svigersønner forvalter for stiftelsen, men fra hans tid har det hittil ikke lyktes å finne arkivmateriale. Biskop Gunnerus var den første som klarte å forene bispeembetet med misjonskassererstillingen. Fra hans tid finnes det dokumenter både i Riksarkivet og i det såkalte Gunnerusarkivet i Trondheim. Senjafogden Jens Holmboe var misjonskasserer i slutten av 1700-tallet og til sin død i 1804. En del dokumenter og regnskaper fra hans tid som stiftelsens forretningsfører befinner seg i Riksarkivet i Oslo. Holmboe var født i Lesja og drev misjonsvirksomheten på sin egen måte: Ved kreditter og tilskudd fikk han 40 familier fra hjembygda og fra Østerdalen til å bosette seg i Målselv og Bardu og drive de «onde og ugudelige finner» bort. Etterkommerne etter disse kolonisatorene holder fortsatt fast ved sin østnorske kultur. Etter Holmboe overtok biskopen i det nyopprettede Hålogaland bispedømme (dengang kalt Tromsø stift), forvalteransvaret for stiftelsen. Biskop Krogh residerte på Alstahaug. Fra hans tid og fra etterfølgeren, misjonskasserer Brøggers tid er det meste av korrespondanse og jordebøker bevart. Materialet befinner seg i statsarkivet i Trondheim.

Stiftelsens juridiske status ble klarlagt i forbindelse med at kapital og styre ble adskilt i 1814. Alle stiftelsens faste eiendommer, skatte- og jordeboksrettigheter var bortforpaktet, men en særskilt, lovpålagt avgift på samtlige menigheter i Norge på 2 rdl. pr. hovedkirke og år og 1 rdl. pr. annekskirke hadde tidligere gått direkte til Misjonskollegiet i København. I tre år ble denne avgiften innkrevet og deponert i statskassen i Oslo, men i 1817 fikk misjonskassereren pengene utbetalt. De var stiftelsens eiendom og vernet av Grunnlovens paragraf 106.

Ved lovgivning av 1821 ble det besluttet å selge stiftelsens kirker med tilhørende tienderrettigheter samt det såkalte jordegodset og gjøre stiftelsens kapitaler om i penger. Salgene av bondegårdene førte til en ren nettogevinst for stiftelsen, de årlige jordeboksavgiftene i naturalia måtte utredes etter de samme takster som før etter at bøndene hadde betalt sine gårder etter åsetestakst (3/4 av full verdi). Preste- og klokkergårder kunne etter loven ikke selges. Stiftelsens beste og mest sentralt beliggende gårder ble i tiden etter 1821 formelt utlagt til preste- eller klokkergårder. Det Nordlandske kirke- og skolefond opptrådte også som kjøper på eiendomsmarkedet. I 1849 kjøpte stiftelsen eksempelvis en halvpart av gården Mo i Rana av godseier Jacob Coldevin for 1126 spesiedaler og utla gården til prestegård.

Fisketienden i Lofoten var før 1845 eid av Thomas Angells stiftelser og Det Nordlandske Kirke- og Skolefond i fellesskap med 1/3 på førstnevnte og 2/3 på sistnevnte. Ved ny lovgivning ble fisketienden omgjort til en eksportavgift, og staten kjøpte Thomas Angells stiftelsers andel i fisketienden for 250 000,- spesiedaler. Det Nordlandske Kirke- og Skolefond skulle fortsatt beholde sine årlige inntekter av Lofotfisket gjennom en andel i eksportavgiften og en fast prosentdel av den årlige inntekten skulle etter statuttene ikke forbrukes, men settes inn i et kapitalfond, Fisketiendefondet.

Fra 1848 overtok Stortinget Misjonskollegiets rolle som stiftelsens styre, mens stiftsdireksjonen (biskopen i Hålogaland og amtmannen i Troms fylke i fellesskap)

skulle forestå den daglige forvaltningen av stiftelsens midler og eiendommer. Dette fungerte ikke særlig bra. Matriklene i Nord-Norge var i vill uorden og mange steder ikke-eksisterende. Stiftelsens jordebøker og arkiver lå fra 1854 nedpakket i esker i Trondheim, med tidligere misjonskasserer Brøggers håndskrevne hovedoversikt over de 30 arkivkassene som eneste arkivnøkkel. De nyutnevnte statlige embetsmenn i Tromsø fikk altså bestyrelsen av en stiftelse de ikke hadde den ringeste oversikt over. Skogdirektøren påsto at stiftelsens faste eiendommer tilhørte staten og lokale skogfuter og skogforvaltere begynte uten videre å ta seg til rette. Amtmennene, iallfall de i Nordland og Finnmark, ante neppe noe om stiftelsens rettigheter og trodde sikkert at skogforvalterne hadde rett. I løpet av hundreårsperioden 1850-1950 tiltok Statens skoger og Finnmarks jordsalgskontor seg rådighet over stiftelsens samlede jordegods med noen ytterst få unntak. Da stiftelsens offisielle forvaltere i 1937 ble bedt om å innsende fortegnelse over stiftelsens jordegods, fikk Kirkedepartementet til svar fra forretningsførerne, hvorav den ene var den senere så kjente biskop Eivind Berggrav, at stiftelsen kun eide noen få prestegårder i Finnmark samt en rørlig kapital på vel 1,4 millioner kroner.

I virkeligheten eier stiftelsen store realverdier, både i Nordland, Troms og Finnmark og stiftelsen tilkommer betydelige pengesummer som uriktig er tatt til inntekt for statskassen. Ved tre anledninger er stiftelsens tap tatt med i krav på krigsskadeerstatning etter andre verdenskrig, men de utbetalte erstatningsbeløp har staten beholdt i sin egen kasse. Til overmål påstås det fra statlig hold at stiftelsens rørlige kapital ble oppbrukt til gjenoppbyggingsarbeid etter krigen, men hvem som er blitt eier av de verdiene som er oppbygd for stiftelsens penger, vil kirkeministeren ikke ut med.

Stortinget har i mange år forsømt sitt ansvar som stiftelsens styre og stiftsdireksjonen i Tromsø er nå nedlagt, i likhet med landets øvrige stiftsdireksjoner. Da stiftelsens bankkonti med unntak av Fisketiendefondet var blitt konfiskert og oppbrukt i begynnelsen av 1970-årene, ble stiftelsens arkiver fra 1848 til 1974 deponert i statsarkivet i Tromsø. Både Kirkedepartementet, Statskog SF og Finnmark jordsalgskontor opptre nå utad som eier av stiftelsens faste eiendommer og Fisketiendefondet benyttes til børsspekulasjoner under navnet Kirken, Den norske.

Astrup var arrogant da han ble bedt om å gjøre rede for hva som tilhørte familiestiftelsen og hva som tilhørte ham selv. Kirkeminister Gudmund Hernes var enda arrogantere da han i 1994 avviste en forespørsel om sammenblandingen av Det Nordlandske Kirke- og skolefonds eiendommer og finanskapital med statens budsjetter og regnskaper. Nå har Stortinget fått saken på sitt bord. Vil våre folkevalgte forsøke å dekke over dette eklatante brudd på grunnlovens paragraf 106 eller vil de sette i gang en granskning?

Ref: 93/4178 kib og 94/398 i Kirke- utdannings og forskningsdepartementets arkiv.
Økokrims brev av 26. juli 1994 til Synnøve Fjellbakk Taftø